

ПОНЯТТЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПІЛЬНОТИ У ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Ірина РОЗДОЛЬСЬКА

Кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
e-mail: yaremchuk.iryana74@gmail.com
UDC: 821.161.2.02.09"19"(092)
<https://orcid.org/0000-0002-3308-1981>

DOI 10.25128/2304-1222.20.50.07

ABSTRACT

Article focuses attention on the concept's functioning of the literature group in the research practice of Ukrainian literary critics, dedicated to Ukrainian literary process of xx century, actualized by the historical and literary material itself.

The theoretical inadequacy in the definition of the community and its types, caused by the long colonial status of Ukraine and its humanitarian sphere is observed. The aim is to single out the communities with which Ukrainian science works («Moloda Muza», «Prague School», «Vistnyk group»), and to use their example to find out the semantic components of working definitions, which are associated with the identification of the phenomenon within the type range, as well as to update those methodological approaches that allow scientists to fully reconstruct the social group. As a result, the actualized national proposals can become the basis for further theoretical and methodological developments, a model for the study of those social groups that are part of the discourse of literary criticism.

The principle of historicism, the postcolonial, national-existential approach, the elements of the structural-generational approach quell the explorations devoted to the communities of the first third of the twentieth century, the socio-economic one is partially actualized, which is directly related to the industrial characteristics of the «Shot Renaissance2 literature. In general, when comprehending the community in the literature, it is necessary to involve non-artistic factors that reveal it in all its historical and literary completeness as a social structure at a certain historical stage.

Key words: group, school, generation, «Young Muse», «Prague School».

У статті зосереджена увага на функціонуванні поняття літературної групи у дослідницькій практиці українських літературознавців, присвяченій українському літературному процесу ХХ століття, актуалізованому самим історико-літературним матеріалом. Констатовано теоретичну недостатність у дефініції спільноти і її видів, зумовлену тривалим колоніальним статусом України і її гуманітарної сфери. На меті – виокремити ті спільноти, із якими працює українська наука («Молода Муза», «Празька школа», група «Вістника»), і на їхньому прикладі з'ясувати змістові складові робочих визначень, із якими пов'язане ідентифікування явища в межах видового ряду, а також актуалізувати ті методологічні підходи, які дозволяють науковцям повноцінно реконструювати соціальну групу. У підсумку заактуалізовані національні пропозиції можуть стати підґрунтям для подальших теоретико-методологічних напрацювань, зразком для дослідження тих соціальних груп, що входять у дискурс літературознавства. Принцип історизму, постколоніальний, національно-екзистенціальний підхід, елементи структурно-генераційного підходу цінують розвідки, присвячені спільнотам першої третини ХХ століття, частково актуалізується соціально-економічний, що пов'язано безпосередньо із індустріальними характеристиками літератури періоду «Розстріляного відродження». Загалом під час осмислення спільноти в літературі необхідно залучати немистецькі чинники, які розкривають її в усій історико-літературній повноті як соціальну структуру на певному історичному етапі.

Ключові слова: група, школа, покоління, «Молода Муза», «Празька школа».

Артикулі скупається на функціонуванні поняття групи літературної в дослідженнях українського процесу літературного ХХ століття, закорегованого безпосередньо через матеріал історично-літературний. Зазначені були теоретичні прогати в дефініції спільноти і її родів споводованих через довготривалий статус колоніальний України і її сфери гуманістичної. Ціллю є відокремлення спільнот, з якими працює українська наука («Молада Муза», «праска школа», група часописма «Вісник») і віднесення до них прикладні мериоричні елементи робочих дефініцій, з якими зв'язана є ідентифікація з'явлення в об'єкті списку гатункового, а також закореговані підходи методологічні, які дозволяють науковцям на повне зрекоструованні групи спільної. Закореговані в такий спосіб пропозиції народові можуть стати основою до дальших досліджень теоретично-методологічних, моделлю дослідження груп спільних, які є частиною дискурсу літературознавчого. Засада історизму, підхід постколоніальний, народово-егзистенціальний, елементи підходу структурально-поколінняного характеризують дослідження присвячені спільнотам першої третини двадцятього століття, частково зкореговані зостає підхід спільно-економічний, що в спосіб безпосередній зв'язаний є з характеристиками історичної літератури «Розстріляного відродження». При розважанні питання спільноти в літературі необхідно є використання факторів неартистичних, які виявляють її в цілому її історично-літературній різноманітності як структуру спільну на відомому етапі історичному.

Слова ключові: група, школа, покоління, «Молада Муза», «праска школа».

Тривале перебування України у маргінальному статусі радянської колонії, інформаційна блокада радянського тоталітаризму усіх українських національних проявів, що полягала в наміреному замовчуванні, приховуванні та стиранні національно важливої інформації із пам'яті народу, спровокували численні лакуни у чи не усіх сферах духовного життя, і літературного зокрема. Літературний процес першої третини ХХ століття було максимально вихолощено, до соцреалізму були допущені крихти «Розстріляного відродження», усі національно виразні явища перебували в стані тотального небуття – так званих «білих плям».

Творча особистість письменника найпершою опинилась у полі зору дослідників у добу незалежності України, стала першим способом омовлення періоду, до якого належала. Через те і перші історії української літератури ХХ століття – корпуси літературних портретів, як це, наприклад, можемо прослідкувати в «Історії української літератури ХХ століття», здійсненої колективом авторів за редакцією В. Г. Дончика [ІУЛ 1994]. Історико-літературний портрет формує і жанрові рамки знакової для літературознавства розвідки Миколи Жулинського «Із забуття – в безсмертя» [Жулинський 1990]. Націлюючи галузь на «творення цілісної концепції розвитку української культури» [там же: 446], автор об'єктивізує постать реконструкцією її зв'язків із буттєвими середовищами, учасників «дискурсу тоталітаризму» прочитує під знаком ідеалістичного філософського концепту «духу епохи», що провокував екзистенційні вібрації межової ситуації і стан трагічної свідомості. Іntenцію національно-екзистенціального підходу до історико-літературного явища тут увиразнюють образно кінцеві рядки розвідки, узяті із поеми Ю. Клена «Прокляті роки»: «Помолимося за тих, що у розлуці /помруть відірвані від рідних хат; / Помолимося за тих, що у розпуці /вночі гризуть залізні штаби ґрат, /що душать жаль у невимовній муці, /за тих, кого веде на страту кат...» [там же]. Точка екзистенційного максимуму, що є біографічною проекцією дії репресивної

машини є твірною біографічною інтерпретацією у збірнику силует письменників України, що стали жертвами сталінізму [З порога смерті 1991].

Традиційний для літературознавства біографічний метод, за висловом І. Франка, дозволяв на прикладі життєпису видатної особистості «новим вченим» не лише виявити жанрову еволюцію і джерела творчості, а й «[...] передати духовну фізіономію доби з її добрими і слабкими сторонами [...]» [Франко], І. Франко вважав справедливо індивідуальний творчий феномен осердя літературних зрушень, при цьому, обґрунтовуючи культурно-історичний підхід, підкреслював, що «формула розуміння літератури» виходить за рамки біографії письменника.

Інші, «видимі» і «невидимі» частини літературного процесу не відразу були актуалізовані. Поняття течії і напрямку скерували у бік осмислення естетичної структури літератури, руху її стилю, актуалізуючи стильовий принцип представлення історико-літературної тяглості в контексті проблеми творчої спільності. «Видимі» структури, зумовлені певними колективними інтенціями авторів, почали відкриватись через призму літературних сукупностей, спільнот. Спільності «Молодої музи», «Празької школи» були тими першими пропозиціями структурування літературного процесу першої третини ХХ ст., із якими літературознавство виходило за рамки персоналісного підходу, як це є у розвідці Миколи Ільницького «Від «Молодої Музи» до «Празької школи» [Ільницький 2009: 258-562]. Її назва передає ідею можливого «прочитання» історико-літературного періоду через призму спільноти, поміж такими її хронологічними координатами.

Таким чином завдяки осмисленню відповідного національного історико-літературного матеріалу в літературознавстві заактуалізувалося поняття групи.

Тема літературної спільноти в українському літературознавстві так само є недостатньо висвітленою, оскільки теоретично не мала з чого «виростати» за браком відповідної історико-літературної поживи. Адже єдиною доступною в СРСР літературною спільнотою було «втрачене покоління» письменників-гуманістів, що засуджували імперіалістичну війну. Впливом тоталітаризму в науці позначений і стан української лексикографії.

Таким чином є потреба разом із увагою до лексикографічної фіксації проблеми, зосередитися на тих студіях, чий дослідницький фокус централізований концептом літературної групи, із виокремленням змістових компонентів поняття, з увагою до способів його дослідження, що сприятиме подальшій розробці поняття в національній науці, що життєво необхідно для повноцінного осмислення літературного процесу ХХ століття.

У єдиному термінологічному словнику (Київ: Академія, 1997) гасло представлено загально, дефініцію підсилено насамперед переліком назв західноєвропейських груп. Із українських було названо групу «Логос» та «Групу п'ятсот» [ЛС-Д: 411], частину прикладів уведено у словник. Критеріями виокремлення групи є вік, стан молодості, корельований із

генерацією, спільна творча мета, представлена в естетичній програмі. У прикладах літературних груп – непослідовне дотримання встановлених критеріїв, адже з одного боку, є вихід за межі дефініції з увагою до внутрішньої структури групи, розташування літературних сил у групі, хто був ініціатором, з іншого боку, – редукується анонсована лінія зв'язку групи і покоління та факт існування маніфесту і його зміст. В представленні групи «б1» відсутня дата припинення її діяльності.

У єдиній в галузі авторській літературознавчій енциклопедії Юрія Коваліва виокремлено гіперонім та гіпоніми поняття групи, відповідно підвидами групи є власне група, літературне угруповання, літературна школа, літературне покоління. Серед кваліфікаційних критеріїв школи в літературі виокремлено спільні стильові смаки, жанрову практику, тематику, проблематику, естетичну програму, комунікування із певною традицією із прикладами «Озерної школи», Харківської школи романтиків чи Київської школи. Також є синонімом традиції як контексту певного автора – «шевченківська школа», «франківська школа», стильової тенденції (байронізм) [ЛЕ 2007, т.2: 588], наукового методу. «Празька школа», яку взято за приклад у гаслі, назвою своєю «відображає умовність, [...] представників якої так назвав після Другої світової війни В. Державин» [там же]. Кваліфікуючи галицьку, житомирську прозові школи, станіславський феномен в рамках гасла як «ефемерні утворення», дослідник актуалізує потребу у напрацюванні історико-літературної практики щодо поняття.

Критеріями кваліфікування покоління обрано вікову рівність молодих людей, світоглядна єдність, що полягає у «спільному чутті історичної доби, обстоюванні суголосних ідеалів, інколи – естетичних концепцій та програм». Також визначено спільний знаменник стилю, що його перетворюють на тенденцію ідіостилу представників покоління. Тут покоління заходить на семантичну територію поняття «школи».

На відміну від групи, покоління «відображає напружену динаміку літературного процесу», пов'язану власне зі стильовим оновленням в часові діахронії (попередники-наступники) у «продуктивній спадкоємності» напрямів [там же: 238]. Подібне представлення покоління як стилю уміщено у маніфестаційних роздумах М. Євшана в «Українській хаті», які виростали із концепції поколінь Ф. Куммера, популярної у перші десятиліття ХХ століття, що підкреслено у монографії С. Павличко у зв'язку із розкриттям приходу модернізму у стильовий простір української літератури «на плечах» саме літературної молоді, із значним полемічно галасливим супроводом маніфестацій, властивих саме молодим, і тому цей естетичний подразник потрактовано генераційно значущим [Павличко 1999: 142-147].

Отже, у дефініціях понять маємо накладання семантичних полів, відкритим питанням залишається критерій розмежування підвидів літературних спільнот, домінантних критеріїв,

що є власне ідентифікаторами тієї чи іншої спільноти, також актуалізацію потреби історико-літературних досліджень явищ означеного гатунку.

Включення поняття літературної групи як історико-літературного явища в українському літературознавстві розпочалося із дослідження угруповання «Молодої Музи». У власній монографічній першопрезентації «Молодої Музи» М. Ільницький здійснює структурну характеристику спільноти як творчої, яка «заблиснула» на літературному небозводі [Ільницький 2009: 260] на рівні критерію функціонування «офіційний-неформальний», і з уточненням якості обраної неформальності – без статуту, ведення обліку членів, чіткої програми. Зазначено, що спільнота функціонувала більше як клуб літераторів із широкими зв'язками комунікації молодих творчих людей із різних мистецьких сфер – музикантів, художників, скульпторів, просто «артистів життя» [там же]. Кав'ярня стала не лише місцем зустрічі угруповання, її Олімпом, але і космовірною точкою того середовища. Таким чином до реконструкції історії групи залучено колізії літературного життя учасників, позалітературної комунікації, локуси на перший погляд не літературного значення, а значення соціального. Водночас концепт кав'ярні постає продуктивною призмою дослідницької візії на явище, що дало в українській культурі ХХ століття перший приклад богемності, що соціально увиразнювала тип соціального маргінала, носія, продуцента контркультури. Таким чином аспект позалітературного функціонування групи спонукає враховувати можливі її соціальні обставини та умови, що його П'єр Бурдьє, представник напрямку рефлексивної соціології у власній теорії соціального аналізу характеризує придатним у цьому випадку поняттям «поля літератури», поля ієрархізованих соціальних, економічних взаємодій [Бурдьє 2000].

Підтвердженням важливості соціального контексту для історико-літературного осмислення групи є подальша увага до соціальної структури «Молодої Музи», у якій, окрім «артистів життя» виокремлено мецената, який підтримував бідних художників, видавця і друковане видання [Ільницький 2009: 261–270]. Також структурне значення має категорія віку, якою дефініювано генераційний стан «молодого покоління», що увиразнювався полемікою «музаків» із І. Франком, проявлявся в естетичних настановах молодіжі оновити стиль, визволитися від етнографізму, соціальних завдань у мистецтві. Увага до маніфестів «Молодої музи» [там же: 273] спонукує зважати на організаційне значення естетичного «документа» та проблему ідентичності у спільноті, із якою асоціює себе її учасник. Залучений біографічний матеріал із силует учасників П. Карманського В. Пачовського, Б. Лепкого допоміг визначити хронологічні рамки існування групи, час припинення творчої єдності і творчої емоційної близькості, потрактовувати її як етап молодості. Також намічено лінії можливого зв'язку стильового зв'язку групи синхронно і діахронно, у горизонталі це –

«Українська хата», у вертикалі – дія на неокласиків, групу «Митуса» і ще молодших [там же: 281].

Подальше осмислення спільноти іде в руслі доповнення персоналісного ряду групи, окреслення континууму творів, що маємо у антологіях, присвячених «Молодій музи» упорядкування В. Лучука [Молода Муза 1989] та М. Ільницького [Розсипані перли 1991], осмислення феномену життєтворчості учасників, зокрема – М. Яцківа у М. Ільницького [2009: 111–256] та А. Матусяк [2010], С. Чарнецького у Н. Мориквас [2005: 384], О. Луцького у колективній монографії Д. Ільницького, В. Деревінського, П. Ляшкевича, Н. Мориквас, О. Салій «Муза і чин Остапа Луцького» [Муза і чин: 273], які поглиблюють проблеми поетики «Молодої музи», індивідуальних художніх візій, технології символістського письма, з увагою до місця у групі. Особливо цінними структурно-ієрархічні спостереження про роль Остапа Луцького у групі «музаків», що стосуються маніфестаційного рівня її діяльності, його лідерських позицій у представленні естетичних і генераційних намірів групи, його першорядність у формулюванні засад і їх трансляції, а також представницька, протиставна роль щодо групи у полеміці із І. Франком. Попри важливі структурні спостереження щодо генераційного феномена «Молодої Музи», спільнота як соціальна структура у літературному процесі ще чекає свого дослідника.

Наступне угруповання, що увійшло у літературно-критичну практику, так звана «Працька школа», що представлена в лексикографії із обмовкою «умовного поняття», започаткованого В. Державиним [ЛЕ 2007, т.2: с. 263], що стало стереотипним коментарем спільноти, який знімає усі можливі дефініційні напруження, навіть негативне ставлення учасників групи до її виокремлення. Однак на перший план виносить питання відповідності структурного змісту поняття його назві. Тобто чи справді літературну школу становить «Працька школа» поетів. Якщо так, які критерії її об'єднання і розрізнення, якщо ні, тоді що це? У літературознавстві поняття уже є дискусійним, у якому виокремлено питання взаємин і структурної співвіднесеності із «Вісниківською квадригою», іншими групами, у яких «пражани» були задіяні, – «Танк», «Ми», і усі дослідники, сфокусовані на проблематиці «Працької школи», цього свідомі.

Серед кола питань, які з'ясовують під час відтворення історико-літературного силуету групи, вирізняє такі, як культурно-історичних підстав для творення спільноти, що їх вбачають в українській атмосфері Праги як центру літературного життя на еміграції (М. Ільницький, М. Неврлий), що зачіпає питання її хронологічних рамок, початку і кінця, навіть періодів групи (О. Нахлік та Є. Нахлік), «списків» представників, питання лідера. Водночас існування стильової та ідейно-естетичної єдності пражан заперечити неможливо, адже вони представляють справді, єдиний, як доводить В. Просалова. «текст у світі текстів Працької літературної школи» [Просалова 2005].

Важливими для дослідницького структурування «Празької школи» є обрані критерії об'єднання митців у «Празьку школу». У М. Неврлого це критерій спільної сукупної соціальної біографії, тут – військової, власне спільна історично-військова доля (ветерани УНР), активна участь у боротьбі за Українську державу, що зумовило зближеність світоглядну, стильову, тематичну [Неврлий 2009: 589-613]. Р. Олійник-Рахманний здійснює тотожні кваліфікації [Олійник-Рахманний 1990: 24-25]. О. Нахлік, Є. Нахлік наголошують на культурній атмосфері Праги, студентському навчальному контексті, середовищі політичної (петлюрівської еміграції, твореному українськими студентами у Празі та Подєбрадах, крім цього, спільність ідеологічних установок – «еміграційної літературної правиці», яка «стояла на засадах безумовного відновлення української державності у формі УНР» [Нахлік, Нахлік: 2001]. М. Ільницький акцентує на ідеологічних розбіжностях у групі, особливо з 1929 року, коли з'явилися «Танк», потім «Ми», «Вістник», а спорідненість виявляється насамперед у стилі (символізму та неокласицизму), у спільному комплексі почувань цієї поезії емігрантів.

Контроверза «вісниківці» – «Празька школа» актуалізує проблему більшого і меншого поняття, первинного і похідного, що виражається насамперед структурним критерієм внутрішньої ієрархії, «ядра» і «оточення»,

В. Просалова реконструює ієрархію у спільноті, виокремлюючи ядро та оточення. Цікаво, що «відносно стійке ядро, яке становили переважно «вісниківці» (Є. Маланюк, Л. Мосендз, О. Ольжич, О. Теліга, пізніше Юрій Клен) та близькі до них Ю. Дараган, О. Лятуринська» [Просалова 2008: 18]. У подружжя Нахліків ядром спільноти охоплено празько-подєбрадське студентське середовище 1922-1924 років у складі Ю. Дарагана і Є. Маланюка, О. Стефановича, Г. Мазуренко, О. Ольжича, О. Лятуринської, Л. Мосендза, Н. Ливицької, О. Теліги.

Прихильники концепції вісниківства як настроєвості і епохи, середовищем Донцовського «Літературно-Наукового Вістника» окреслюють ядро тієї сукупності, що має назву і «Празької школи», і «вісниківської квадриги», і трагічних оптимістів, як це є у О. Багана [2009] та Р. Олійника-Рахманного [1990]. При чому визначна роль у встановленні ієрархічно домінантної позиції надано друкованому органу, який був платформою для здійснення маніфестацій вісниківців, а саме «ЛНВ» – «Вістнику» за редакцією Д. Донцова, без якого ідеї «Празької школи» ніяк не розпросторювалися б, іншим аргументом на користь первинності вісниківства є прив'язаність концептуальних ідей, із якими асоціюють «Празьку школу», до донцовського видання, – філософії чину, трагічного оптимізму, концепції літератури чину і людини чину. М. Неврлий також у форматі «Празької школи» актуалізує рівень елітарного та масового субполя, трактуючи групу як елітарне утворення, таким чином закликаючи до врахування ієрархічного статусу спільноти у широких рамках літератури взагалі.

При цьому дослідники не звернули увагу на структурне автоозначення приналежності Є. Маланюка, якого вважають творцем-домінантою у полі «Празької школи», здійснене відносно себе і своїх ровесників, що має генераційну дефініцію – «спізнене покоління», яка здатна врівноважити усі складові, інтегрувати групи, вести до спільного знаменника ідеологію і стиль, ядро і оточення. Єдиний натяк на генераційний статус «Празької школи» можемо знайти у Ю. Коваліва, у його роздумах про значення «Літературно-Наукового Вістника» для «Празької школи», яке «сприяло появі нового творчого покоління, відомого під назвою «Празької школи», передусім її ядра – «вісниківської квадриги» [ЛЕ 2007, т.1: 576].

Отже, перелік підставових критеріїв на означення існування групи виводить її за рамки лише школи, для виокремлення якої досить критерію культурного топосу зі значенням середовища та стильового фактора.

Адже на цьому наголошено у класичній розвідці із центральним концептом школи, присвяченій феномену Київської школи поетів, здійсненої зусиллями Т. Пастуха [Пастух 2010].

Відштовхуючись від початкової дефініції, що школою є літературна група, яка практикує «спільні світоглядно-етичні принципи», які її вирізняють в потоці літератури [там же: 100]. Для нього це узагальнена одиниця «творчих досвідів» [там же: 103] учасників, які у форматі школи отримують більшу репрезентаційну силу, які б не відбулися без культурного топосу, «місця виникнення чи скупчення» агентів. У назві, підкреслює він слід шукати маркування місця дії, а точніше, культурного контексту, який переважно творять університетські середовища, які віддавна в Україні становили центри духовного життя. Так працює назва Харківської школи романтиків і навіть «Нью-Йоркської групи», яку у форматі школи не дефініюють, чи й «Празької школи». Ієрархічні зв'язки у спільноті школи тут окреслено на рівні ядра як «канонічного складу» та оточення, підмічено, що ядро формується у центрі культурного середовища, і в процесі набирання творчої енергії, випромінюючи її, школа своїм естетичним впливом розширює межі силового поля, формуючи рівень оточення.

Спільним знаменником школи є «певна духовна єдність, яка, власне, стає її визначальною прикметою» [там же: 103], яка проявляється і у єдності стилю під час «поетичної пропозиції» [там же: 659]. При розгляді Київської школи Т. Пастух зосереджується на проблемі виникнення і культурного контексту феномена Київської школи в надрах київського університетського середовища, естетичних засадах та особливостях міфологічної, сюрреалістичної, герменевтичної стильової течії у творчості представників. При цьому автор не оминає поля влади, якому школа опонувала не соцреалізмівською практикою, пояснюючи виникнення спільноти всупереч існуючій в країні політично-культурній ситуації, по суті акцентуючи на антитоталітарній суспільній поставі митців, які

найменше переймалися проблемами тоталітаризму. Звернено увагу на те, сфера безпосередньої діяльності школи, її центрального інтересу, – лише у сфері самої творчості, сфері слова, сфері тексту, поетики, поза іншими можливими структурами і групами, підтвердженням чого є і стильовий спосіб структурування розвідки, який транслюється і на структуру школи.

Дослідник переконаний у науковій продуктивності поняття школи, його роздуми можна застосовувати щодо інших гіпонімів, тим більше, що у літературознавстві України процес кваліфікування літературного процесу відповідно до структурного принципу лише розпочався: «Його виникнення і (що основне) приписування в літературно-критичному дискурсі є промовистим свідченням, яке вказує на обґрунтованість, вагомість та необхідність присутності такого поняття у відповідному наративі. Іншими словами, якщо певне об'єднання поетів, виникнувши та отримавши свою назву, виробивши спільні мистецько-духовні принципи, послідовно прописується в критиці, а потім і в історії літератури під найменуванням «школа», то маємо виразний і значущий факт, яким не можемо легковажити. Крім того, поняття «школа» зручне для користування у літературознавстві, адже воно потверджує феномен певного духовно-мистецького осередку із самобутніми поетичними напрацюваннями» [там же: 103].

Можемо констатувати, що у літературознавстві небагато праць, зорієнтованих тлумачити літературний процес з допомогою концепта літературної спільноти. Очевидно, з огляду на те, що сам історико-літературний матеріал не спонукав до такого підходу.

Власне, в історії літератури 20-30-х років ХХ століття, означеного метафорою «Розстріляного Відродження», намір літературно-мистецького самоструктурування потрактований як питома прикмета періоду, «літературне й мистецьке життя» якого відзначалося «спонтанністю, строкатістю і часом галасливою змагальністю різних груп, багато з яких гадали, що настав саме їхній зоряний час» [ГУЛ: 82].

С. Павличко підкреслює, що на прикладі радянської України бачимо перетворення літератури із форми дозвілля, якою була до ХХ століття, в справжню індустрію, із видавництвами, «своєю» і «чужою» літературною критикою, мережею преси, дискурсом публічних акцій, розширенням меж читацької аудиторії: «Культура нарешті починала бути схожою на духовну індустрію. З'явилися нормальні видавництва й художня періодика. Літературна продукція дістала значну ширшу, ніж будь-коли, аудиторію. Зростав рівень освіти цієї аудиторії. Вперше в літератур працювала велика кількість письменників та інтелектуалів. Уперше українські науковці говорили з кафедр національних університетів» [Павличко 1999: 170]. Це спонукає висновувати, що індустріалізація культури спонукає до структурного розвитку літературного періоду, оскільки підмічена «бурхлива диференціація окремих мистецьких напрямів, груп, шкіл» [там же], яка до цього часу була неможливою,

тобто є індикатором розвитку періоду, літератури в ньому. Інший наслідок повноцінного, системного продукування культури, це розшарування її на два субполя, елітарне, та масове, що особливо виразно демонструють два кластери угруповань, на які в тоталітарних умовах партконтролю за літературним життям, було поділено усі групи, - пролетарські та попутницькі, тобто ідейно прогресивні та ідейно занепадницькі, що в реальності дійсної художності проявилось фактично навпаки. При чому жодні фінансові вливання і партійне сприяння «своїм» групам і виданням не підняли їх на вищий щабель художності. Групи більшовицького походження і «пролетарського» спрямування «Гарт», «Плуг», «Трактор» поступово деградували внаслідок егалітарних тенденцій, а художній внесок «попутницьких» груп, наприклад, «Книгаря»-«неокласиків», «Ланки», та інших безсумнівний. Таким чином маємо вказівку врахування зв'язків поля літератури із полем влади у структурному підході. Поняття дискурсу за М. Фуко, «як мовлення, занурене в життя», текст як подія, як цілеспрямована соціальна дія, сукупність екстралінгвістичних – прагматичних, психологічних, соціокультурних чинників [там же: 20], дозволяє С. Павличко врівноважувати власне літературне соціальним, враховувати контекст середовища при осмисленні проблем модернізму, вилонюванням якого було зайняте покоління молодих у «розстріляному відродженні», прочитувати період міждисциплінарно, на перетині прагматики та постструктуралізму.

У розвідці М. Неврлого «Українська поезія 20-х років: Мікропортрети в художніх стилях і напрямках» [Неврлий 1991] одним із підходів обрано структурно-організаційний, який, у консолідації із стильовим підходом та літературно-портретною формою, максимально увиразнив силуети стильових напрямків. Погодимось із М. Жулинським, що дослідник справедливо вийшов а рамки «організаційних критеріїв», за приналежністю до певного угруповання чи організації» [там же: 7], недостатнього для повноцінного осмислення усіх явищ періоду. М. Неврлий солідаризується із М. Жулинським у тому, що без залучення «усього комплексу складних ідеологічних, суспільно-економічних і морально-психологічних проблем 20-х – початку 30-х років» [там же: 25].

Суттєву багатоманітність літературних структур, майже броунівський рух літераторів поміж структурами і в їхніх межах власне і зумовлено характером доби, революційними збуреннями, загальним настроєм суспільної екзальтованості, схильністю частин суспільства до масових виступів, пропагандистської постави в літературній діяльності. Утворення літературних спільнот пояснено зовнішніми чинниками і внутрішніми. Серед зовнішніх причин – утворення задля захисту професійних інтересів та самоствердження в колективному форматі серед інших груп, бажання перемоги в ідеологічній та творчій конкуренції. Із внутрішніх, психологічно-естетичних чинників – потреба спілкування і творення атмосфери для розвитку, пошук однодумців

М. Неврлий у розвитку періоду розстріляного відродження помітив тенденцію симбіозу течії і звичайної групи, формування течій з допомогою зовнішньої літературної структури. Так відповідно представлено етапи розвитку футуризму – кверофутуризм «Фламінго», панфутуризм «Аспанфуту», етап «Нової генерації» [там же: 92-109]. Таким чином група як зовнішня структура, на відміну від школи, як внутрішньої структури, яку можна означити синонімом стилю чи течії, сприяє «побудові» фаз розвитку течії, означає становлення. У М. Неврлого спостерігається увага до видання не лише як формату транслявання ідей групи, а форми її функціонування, тобто виду групи. Тому неокласики у нього насамперед розпочинаються із групи «Книгаря» [там же: 19].

У розвідці Р. Олійника-Рахманного «Літературно-ідеологічні напрямки в Західній Україні 1919–1939» [Олійник-Рахманний 1990: 1991], скерованій на стереометричне прочитання галицького міжвоєнтя як ідеологічно-художньої індустрії через приму ідеологічно-літературного напрямку, період так і структуровано на відрізки, об'єднуювальним критерієм яких тенденція ідеологічного значення, втілена літературно, при цьому виокремлено тенденції політичного забарвлення і аполітичного – «націоналісти», «конструктивісти», «радянфіли», «католики», «ліберали». Представляючи множину «ідеологічних концепцій», автор націлює читача на те, що у міжвоєнній мистецтво та література зокрема після програшу визвольних змагань і зміни вектору національної боротьби із зовнішнього легітимного реєстру на підпільний і мистецький, стало формою політичної, ідеологічної віри, у проголошені концепції вірили як автори, так і прихильники, «свої» критики.

Розвиток літературних та ідеологічних угруповань в Західній Україні є фокусом для осмислення періоду, що його вважає найбільш характеристичним у цьому часі, первиннішим щодо літературної течії на галицькому ґрунті. Для людських істот, «що належали до різних генерацій, мали різні погляди», стильовий метод класифікації вважає за не придатний [там же: 4]. Виокремлюючи у періоді дуже широко дві генерації на основі вікового поділу, які у двадцятих були молодими, а в тридцятих прагнули «стати авторитетним поколінням» [там же: 9] і генерація літературних батьків, на яких зміна ідеологічної матриці ніяк не вплинула [там же: 7], актуалізує генераційний підхід. Водночас у книзі маю реконструкцію ідеологічно-літературного портрета митців молодшого вікового кола, його диференціацію відповідно до окреслених «напрямків». Сам же автор свідомий того, що теорія генерацій є «недостатньою» для пояснення комплексних літературних процесів, до яких задіяні представники різних десятиліть, але однієї генерації» [там же: 5]. В такому критичному налаштуванні до генераційного підходу автор ставиться до історії літератури «не як до послідовної зміни поколінь, а як до окремих визначних моментів...». Тобто тут присутнє найзагальніше потрактування генерації як людей близького віку, що живуть в один період

часу» [ВТСУМ: 842], а не термінологічного поняття із певним набором критеріїв. Але навіть таке потрактування і представлення галицького міжвоєння як дискурсу молодих, що у 20-ті артикулювали власні установки, а в тридцятих прагнули зміни соціально-генераційної ролі із синів на батьків, точніше вчителів для іще молодших, є продуктивним, яке підкреслює їхню функціональну значущість у періоді. Власне літературний феномен молоді 20-х років є, на думку, Р. Олійника-Рахманного, «саме тим визначним моментом» [Олійник-Рахманний 1990: 7], який формує фізіономію епохи міжвоєння.

Натомість основною методологічною призмою обрано поняття групи, соціальної єдності літературно-ідеологічного спрямування. Принцип історизму детермінує підхід, з увагою до суспільних умов розвитку.

Групи структуровано насамперед відповідно до їхніх ідей. Програма кожної групи проаналізована як декларація і як втілена практика – «з урахуванням того, як вона показана прихильниками цієї групи у їхніх мистецьких творах». Ще один момент – з'ясування конфронтації ідей групи із ідеями опонентів. Автора також цікавить вплив кожної групи на читацьку публіку [там же: 7], що дозволяє оцінити потужність групи, пізнати її ідейний масштаб. Для цього особливе значення має дискурс літературної критики, книговидавництва, журнали угруповань [там же: 5].

Як і М. Неврлий, Р. Олійник-Рахманний відзначає особливий статус літературних журналів в Галичині міжвоєнного часу: «так звані «літературні й наукові журнали» відігравали неспівмірно впливову роль у культурному розвитку українського народу в період цих десятиліть, бо їхні читачі були позбавлені інших літературних джерел і, перш за все, філософського вислову загальноукраїнського характеру» [там же: 4]. В Західній Україні цей вплив був, доводить він, ще суттєвішим, оскільки «літературні й наукові журнали» сприймалися «основними засобами передачі прихованих літературних, соціальних, релігійних і навіть політичних ідей; і в той самий час їх розглядали як найвідповідніший інструмент плекання нової генерації українців, яка б змогла впоратися з проблемами модерної доби» [там же: 4]. Саме часопис часто постає формотворчим чинником групи, її інституційним маркером у полі літературного виробництва, де спільнота народжує ідеї, кшталтує їх, а не тільки друкує свій маніфест. Тому в Р. Олійника-Рахманного формат «Празької школи» це насамперед «група Вісника», оскільки у середовищі часопису містилося джерело ідей вісниківства, плідних для усього періоду міжвоєння і навіть для наступного, ці ідеї отримували відповідне оформлення на його шпальтах, транслювалися у простір, оформлені художньо, конфронтуючись у полеміках із ідейними опонентами. В силовому полі видання прослідковано ієрархічні зв'язки групи – ядра, оточення, лідера і лідерства, аутсайдера, міжособистісних конфронтацій, останніх вступників до журналу; динаміку функціонування – пік успіху, період затемнення блиску журналу, ідейної і

художньої однорідності. Саме часопис представляє «формулу літератури» в дії, яку оформлює угруповання.

Отже історико-літературна практика, скерована на пізнання явища літературної групи, демонструє пошук відповідного творчій та організаційній природі групи наукового вислову, із залученням різноманітних методів, які об'єднує настанова представити середовище спільноти у внутрішніх зв'язках та ієрархіях, у розриві-зв'язках-контроверзах із зовнішнім світом. Лінійку підвидів літературної спільноти доповнено пропозиціями літературного салону, клану, збіговиська, які, зрозуміло, ще потребують обґрунтування як гіпотези. Виокремлюється видання як вид групи, також часопис має структурне значення для групи, а також трансляційне. Тотожно потрактовано усі маніфестаційні форми творчої спільноти. Історико-літературний матеріал засвідчує насамперед потребу в науковому понятті, також триває процес дефініювання поняття літературної генерації із увагою до хронометражу покоління в літературі, його зумовленості історичним часом, соціальним середовищем, економічно-видавничим процесом, актуалізуються рівень поколіннєвої ідентичності, концепція «ми», солідарне проявлення у дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

- Баган, О. (2009), Вісниківство як понадчасовий феномен: ідеологія, естетика, настроєвість, В: *Вісниківство: літературна традиція та ідеї. Збірник наукових праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина*, за ред. Л. Кравченко. Дрогобич. 6–48 [Bahán, O. (2009), *Visnikivstvo yak ponadchasoviy fenomen: ideolohiya, estetika, nastroyevist'*, V: *Visnikivstvo: literaturna traditsiya ta ideyi. Zbirnik naukovikh prats'*, *prisyvychenyi pamyati Vasilya Ivanishina*, za red. L. Kravchebko. Drohobich. 6–48].
- Бурдьє, П. (2000), Поле літератури. *Новое литературное обозрение*, № 45. 22–87. URL: <http://bourdieu.name/content/burde-pole-literatury> [Bourdieu, P. (2000), *Pole literaturi. Novoe literaturnoe obozrenie*, No 45. 22–87].
- ВТСУМ (2002), Великий тлумачний словник української мови, голов. ред. В.Т.Бусел. Київ – Ірпін'я [Velikiy tлумachniy slovník ukraýins'koyi movi (2002), holov. red. V.T.Busel. Kiyiv – Irpin'ya].
- Жулинський, М. (1990), Із забуття – в безсмертя. Київ [Zhulinskiy, M. (1990), *Iz zabuttya – v bezsmertya*. Kiyiv].
- З порога смерті (1991) ...З порога смерті...: Письменники України – жертви сталінських репресій. Вип.1. Київ [...Z poroha smerti...: Pis'menniki Ukrayini – zhertvi stalins'kikh represiy. Vip.1. Kiyiv].
- Ільницький, М. М. (2009), На перехрестях віку: У трьох кн. Кн. III. Київ [Il'nitskiy, M. M. (2009), *Na perekhretyakh viku: U tryokh kn. Kn. III*. Kiyiv].
- ІУЛ (1994), Історія української літератури ХХ ст. (1994), за ред. В. Г. Дончика: У двох кн. Кн.1. Київ [Istoriya ukraýins'koyi literaturi XX st., za red. V. H. Donchika: U dvokh kn. Kn.1. Kiyiv].
- ЛЕ (2007), Літературознавча енциклопедія: У двох т., авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ [Literatururoznavcha entsiklopediya (2007), U dvokh t., avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. Kiyiv].
- ЛСД (1997), Літературознавчий словник-довідник, ред. кол. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. Київ [Literatururoznavchiy slovník-dovidnik (1997), red. kol. R. T. Hromyak, Yu. I. Kovaliv. Kiyiv].
- Матусьяк, А. (2010), Химерний Яцків: Модерністський дискурс у прозі Михайла Яцкова, Львів [Matusyak, A. (2010), *Khimerniy Yatskiv: Modernists'kiy diskurs u prozi Mikhayla Yatskova*, Lviv].
- Молода муза (1989), Молода муза: Антологія західноукраїнської поезії початку ХХ століття, за ред. В. І. Лучука. Київ [Moloda muza: Antolohiya zakhidnoukraýins'koyi poeziyi pochatku XX stolittya (1989), za red. V. I. Luchuka. Kiyiv].
- Мориквас, Н. (2005), Меланхолія Степана Чарнецького: Есей. Львів [Morikvas, N. (2005), *Melankholiya Stepana Charnetskoho: Esey*. Lviv].

- Муза і чин (2016), Муза і чин Остапа Луцького, упор. В. Деревінський, Д. Ільницький, П. Ляшкевич, Н. Мориквас. Київ [Muza i chin Ostapa Lutskoho (2016), upor. V. Derevins'kiy, D. Il'nitskiy, P. Lyashkevich, N. Morikvas. Kiyiv].
- Нахлік, Є., Нахлік, О. (2001), «УСЕ для школи»: Українська література. 11 клас. Програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести. Вип.10: Євген Маланюк, гол. ред. Г. Чопик. Київ [Nakhlik, Ye., Nakhlik, O. (2001), „USE dlya shkoli”: Ukrayins'ka literatura. 11 klas. Prohramni teksti, ilustratsii, royasnennya, zavdannya, testi. Vip.10: Yevhen Malanyuk, hol. red. H.Chopik. Kiyiv].
- Неврлий, М. (1991), Українська радянська поезія 20-х років: Мікропортрети в стилях і напрямках. Київ [Nevrl'y, M. (1991), Ukrayins'ka radyans'ka poeziya 20-kh rokiv: Mikroportreti v stilyakh i napryamakh. Kiyiv].
- Неврлий, М. (2009), Празька поетична школа. В: *Поети Празької школи: Срібні сурми. Антологія*, за ред. М. Ільницького. Київ [Nevrl'y, M. (2009), Praz'ka poetichna shkola. V: *Poeti Praz'koyi shkoli: Sribni surmi. Antolohiya*, za red. M. Il'nitskoho. Kiyiv].
- Олійник-Рахманний, Р. (1990), Літературно-ідеологічні напрямки в Західній Україні (1919-1939 роки). Київ [Oliynik-Rakhmanniy, R. (1990), Literaturno-ideolohichni napryamki v Zakhidniy Ukraini (1919-1939 roki). Kiyiv].
- Павличко, С. (1999), Дискурс модернізму в українській літературі. Київ [Pavlichko, S. (1999), Diskurs modernizmu v ukrayins'kiy literaturi. Kiyiv].
- Пастух, Т. (2010), Київська школа та її оточення: (модерні стильові течії української поезії 1960-90-х років): монографія. Львів [Pastukh, T. (2010), Kiyivs'ka shkola ta yiyi otochennya: (moderni stilyovi techiyi ukrayins'koyi poeziyi 1960-90-kh rokiv): monohrafiya. Lviv].
- Просалова, В. (2005), Текст у світі текстів Празької літературної школи. Монографія, Донецьк [Prosalova, V. (2005), Tekst u sviti tekstiv Praz'koyi literaturnoyi shkoli. Monohrafiya, Donets'k].
- Просалова, В.А. (2008), «Ні Росії ні Європі не зрозуміти синів твоїх»: Передмова. В: *Празька літературна школа: Ліричні та епічні твори*, за ред. В.А.Просалової. Донецьк. 3–24 [Prosalova, V. A. (2008), „Ni Rosiyi ni Yevropi ne zrozumiti siniv tvoyikh”: Peredmova. V: *Praz'ka literaturna shkola: Lirichni ta epichni tvori*, za red. V.A.Prosalovoyi. Donets'k. 3–24].
- Розсипані перли (1991), «Розсипані перли». Поети «Молодої музи», за ред. М. М. Ільницького, Київ [„Rozsipani perli”. Poeti „Molodoyi muzi” (1991), za red. M. M. Il'nitskoho, Kiyiv].
- Франко, І. Етнологія та історія літератури. URL: <https://www.i-franko.name/uk/HistLit/1894/EtnologijaTaIstoriyaLiteratury.html> [Franko, I. Etnolohiya ta istoriya literaturi].